

Het optimistische CPB

DRS. A. M. VAN NUNEN*

In *De Nederlandse economie in 1985* schetst het Centraal Planbureau een somber beeld voor de komende jaren. De werkloosheid zal nog toenemen en de mogelijkheden om hier wat aan te doen, zijn uiterst gering.

In dit artikel wordt de centrale projectie in de middellange-termijnverkenning van het CPB gekenschetst als een optimistisch beeld. Eigen becijferingen doen de auteur vermoeden dat de werkloosheid wel eens 200.000 manjaren hoger zou kunnen komen te liggen dan de 500.000 manjaren die het CPB voorspelt. Langdurig volgehouden loonmatiging, ten einde de rendementen in het bedrijfsleven te verhogen, ziet hij als enig middel dat tot een structureel herstel van de economie kan leiden.

Inleiding

Met het verschijnen van het middellange-termijnplan van het Centraal Planbureau 1) staat het functioneren van ons economisch bestel nog eens extra in de belangstelling. De prestatie van dat bestel komt zeer pregnant naar voren in de resultaten van de zogenaamde centrale projectie (een constante arbeidsinkomensquote (aiq) van 95% en 500.000 manjaren werkloosheid) en van de doorgerekende beleids-scenario's (een nog extreem hoge aiq van minstens 92% en een vermindering van de werkloosheid met hoogstens 60.000 manjaren). Daarnaast is een voetnoot in de publikatie in dit opzicht van groot belang, waarin onomwonden de voorkeur wordt uitgesproken voor een centraal geleide loonpolitiek 2).

In het onderstaande willen we in de eerste plaats aangeven dat de alarmerende resultaten van centrale projectie en daarmee tevens van het centrale beleid kunnen worden gekwalificeerd als een optimistische visie, althans wanneer men strikt redeneert binnen het denkkader van het CPB. In dit kader speelt de vraagzijde van het economisch proces een grote rol, niettegenstaande het feit dat bij de analyse gebruik wordt gemaakt van het zogenaamde Vintaf-model. Kortweg gezegd wordt in dat model door middel van het jaargangenblok aandacht geschonken aan de aanbodzijde van het economisch proces. De in dit blok berekende productiecapaciteit wordt geconfronteerd met een uit het vraagblok bekende effectieve vraag, waarna een bepaalde bezettingsgraad resulteert. Omdat de werkgelegenheid mede bepaald wordt door de bezettingsgraad, die in voorkomende gevallen duidelijk meer gewicht in de schaal legt dan de creatie van nieuwe arbeidsplaatsen 3), en het nationale inkomen bepaald wordt door de bestedingen en niet door een of andere productiefunctie, mag worden gesteld dat de effectieve vraag dominerend is in het gebruikte model.

In de tweede plaats wordt in dit artikel een andere berekeningswijze naar voren gebracht dan het CPB gebruikt. Met deze methode kan worden aangetoond dat het bedrijfsleven niet rechtstreeks, dat wil zeggen op de markt, maar slechts via herverdeling van verdiende inkomens door de overheid, een noodzakelijke toeneming van de overige (niet-loon)inkomens kan verkrijgen. Daarvoor zal een niet geringe loonmatiging nodig zijn. Ten slotte wordt nog kort stilgestaan bij de beleidsscenario's in het middellange-termijnplan.

De resultaten van de centrale projectie

In deze paragraaf wordt nagegaan hoe afzetverwachtingen het toekomstige inkomen determineren. Daarbij zal op één punt van de CPB-voorspelling worden afgeweken. Daarna worden de werkloosheid en de ontwikkeling van de overige inkomens berekend.

Afzetverwachtingen

De belangrijke afzetcategorie particuliere consumptie zal naar verwachting van het CPB een volumestijging van 0,5% te zien geven. Een viertal overwegingen kan naar voren worden gebracht op basis waarvan deze verwachtingen naar beneden zouden moeten worden bijgesteld:

- de vrije besparingen van de gezinnen, dat wil zeggen de totale besparingen verminderd met de gelden die via pensioenfondsen en levensverzekeringsmaatschappijen worden gespaard, zijn de laatste jaren sterk gedaald. Zo werd in 1980 f. 8,81 mrd. bespaard, tegenover een gemiddelde over de afgelopen 10 jaar van f. 11,23 mrd. Men kan zich daarom afvragen of niet langzamerhand een spaarniveau bereikt is dat de gezinnen uit voorzorgsmotieven minimaal willen bereiken;
- de bestaande relatief hoge rentevoeten en de grotere toegankelijkheid die geconstateerd kan worden ten aanzien van termijndeposito's, maken sparen aantrekkelijker;
- wanneer vorenstaand minimaal gewenst spaarniveau geen overweging zou zijn voor de consumenten, zullen deze toch een minder grote voorkeur voor consumptieve leningen, die nodig zijn bij een constante (bruto) spaarquote en de verwachte inkomens- en consumptiecijfers,

*De auteur is wetenschappelijk medewerker aan de Economische Faculteit van de Katholieke Hogeschool Tilburg. Hij dankt prof. Kolnaar en collega's drs. De Beer en dr. De Groof voor hun opmerkingen en commentaar.

1) Centraal Planbureau, *De Nederlandse economie in 1985*, Den Haag, 1981.

2) Idem, blz. 152.

3) Zie A. B. T. M. van Schaik, *Naar een nieuwe macro-economie*, Leiden, 1981, blz. 85.

aan de dag leggen. De hoge debetrentestanden en de minder gunstige inkomensvooruitzichten zijn hierbij de belangrijkste factoren. In dit opzicht levert de kredietstatistiek van De Nederlandsche Bank ondersteunende informatie. De groei van het consumptieve krediet is weergegeven in tabel 1. Het groeicijfer voor 1976 kan buiten beschouwing worden gelaten vanwege de in dat jaar doorgevoerde verandering in de statistiek door het CBS. Er kan uit tabel 1 worden afgelezen dat een gemiddelde groei van meer dan 20% per jaar gevolgd is door een sterke teruggang in 1979 en 1980. In het jaarverslag van DNB over 1980 wordt gesteld dat deze groeivertraging niet werd afgedwongen door beleid in het kader van de Wet Toezicht Kredietwezen: de gerealiseerde groei lag nl. onder de toegestane;

— bij minder rooskleurige economische vooruitzichten lijkt het rationaal niet onmiddellijk benodigde consumptiegoederen later aan te schaffen vanwege verwachte prijsdalingen. Deze verwachting is te meer gewettigd, wanneer de meeste analisten en beleidsmakers een goedkoper worden van produkten aanbevelen als middel om de recessie tegen te gaan.

Tabel 1. Procentuele groei van het totale uitstaande consumptieve krediet

1970	27,6	1974	29,3	1978	24,0
1971	16,8	1975	22,1	1979	13,7
1972	19,0	1976	14,0	1980	4,5
1973	19,9	1977	27,1		

Bronnen: De Nederlandsche Bank, *Verslag over het jaar 1978*, en *Verslag over het jaar 1980*, tabel 2.3.

Gezien de bovenstaande overwegingen lijkt een verwachte consumptie-ontwikkeling qua volume, overeenkomstig de door het CPB veronderstelde ontwikkeling van de reële beschikbare inkomens, zeker niet minder realistisch dan genoemde prognose van 0,5%. De centrale projectie hanteerend, waarbij de beschikbare inkomens reëel gemiddeld met 1% dalen, resulteert een verwachte consumptiegroei van -1%.

De verwachte groei van de bedrijfsinvesteringen exclusief woningen bedraagt voor de periode tot en met 1985 gemiddeld 1%. Dat ook hier sprake is van een zeker optimisme wordt duidelijk als we constateren dat de bezettingsgraad in met name de consumptiegoederenindustrie aanmerkelijk lager ligt dan in het begin van de jaren zeventig. Voor de gehele industrie is het beeld minder duidelijk, maar van overbezetting is zeker geen sprake (zie tabel V-2 van het *Centraal Economisch Plan 1980*). De acceleratorgedachte met betrekking tot de investeringen geeft dan aanleiding tot lagere verwachtingen ten aanzien van de investeringsgroei. Ervan uitgaande dat het consumptievolumen jaarlijks met 1% daalt, zullen de investeringen in de consumptiegoederenindustrie dat ook doen indien de ondernemers de bezettingsgraad willen handhaven.

Dezelfde redenering toegepast op de uitvoer — op de raming van 3,5% uitvoerstijging wordt later teruggekomen — leidt tot een geschatte investeringsgroei in de exportsector van 3,5%. Het effect van de overheidsbestedingen op de bedrijfsinvesteringen wordt verwaarloosd.

Aangezien de particuliere consumptie en de export bij benadering van dezelfde omvang zijn, kunnen we het gemiddelde van beide verwachte groeicijfers aanhouden als indicatie van de investeringsgroei, d.i. 1,25%. Talloze amenderingen op dit percentage zijn mogelijk als investeringsstimuleringsmaatregelen, de slechte financiële positie van het bedrijfsleven in het algemeen, de hoge rentestand, de verminderde afstoot van marginale jaargangen als gevolg van de loonmatiging, de sombere toekomstverwachtingen waardoor een zekere terughoudendheid ten aanzien van investeren aan de dag gelegd kan worden enz., in de beschouwing worden betrokken. Gezien het feit dat de meest voor de hand liggende invloeden op de investeringsbeslissingen bijna alle negatief zijn, is een schatting van een investeringsgroei

van 1% qua volume van de investeringen geen pessimistische.

De investeringen in woningen groeien naar verwachting met 0,5% per jaar. Rekening houdend met de huidige rentestand (die naar de verwachting van Zijlstra binnen afzienbare tijd niet substantieel zal dalen), de ronduit slechte verwachtingen omtrent de inkomensontwikkeling (die ook in dit plan naar voren komen) en de voorraad huizen die door banken, beleggingsmaatschappijen en dergelijke min of meer uit de markt genomen is ter beperking van het marktbederf, moet worden gesteld dat de verwachte groei waarschijnlijk gedragen wordt door stimuleringsmaatregelen. Wanneer men niet al te pessimistisch is ten aanzien van de financiële haalbaarheid van deze maatregelen en wanneer men ervan uitgaat dat de gerealiseerde woningen ook tegen kostprijs verkocht of verhuurd kunnen worden zonder dat subsidie moet worden gegeven (hierbij moet worden bedacht dat de andere vaste woonlasten in de nabije toekomst sterk zullen blijven stijgen), kan men dit groeipercentage aanhouden.

Hetzelfde doen we met de overheidsbestedingen. Veronderstellende dat de overheid de benodigde financiële middelen kan verkrijgen, waarbij nu al door sommige politieke partijen gedacht wordt aan min of meer oneigenlijke middelen als versnelde aardgaswinning, houden we hier dezelfde getallen aan als het CPB. De definitie van overheidsbestedingen (G) als de sommatie van materiële overheidsconsumptie (C_0), overheidsalarissen (Y_0) en overheidsinvesteringen (I_{ob}), hanterend, kan de verwachte nominale groei van die bestedingen berekend worden op 4):

$$G = \frac{\dot{C}_0}{\bar{C}_0} C_0 + \frac{\dot{Y}_0}{\bar{Y}_0} Y_0 + \frac{\dot{I}_{ob}}{\bar{I}_{ob}} I_{ob}$$

$$= \frac{17}{69}(2,5\% + 6,5\%) + \frac{42}{69}(0,5\% + 6\%) + \frac{10}{69}(0,5\% + 7\%) = 7,25\%$$

De uitvoer wordt geacht zich qua volume gelijk te ontwikkelen aan de dubbel herwogen wereldhandel. Dit impliceert dat aangenomen wordt:

- dat het verliezen van afzet als gevolg van bezuinigingen door het buitenland op onze relatief energie-intensieve produkten en als gevolg van de opkomst van concurrenten niet sterker gaat optreden dan in het verleden, dan wel dat dit verlies wordt gecompenseerd door de ontplooiing van nieuwe activiteiten;
- dat de Nederlandse kosten per eenheid produkt, waarin de lonen een groot aandeel hebben, niet sterker toenemen dan in het concurrerende buitenland. Dit komt er ongeveer op neer dat de loonkosten per eenheid produkt in de exportindustrie met 4% kunnen toenemen (de effectieve koers van de gulden zal stijgen met 1,5%, zodat, gegeven de stijging van het concurrerend uitvoerprijspeil van 7%, de kosten per eenheid produkt in guldens mogen toenemen met 5,5%; wanneer we het aandeel in de invoerkosten, die met 7% zullen stijgen, gelijkstellen aan het aandeel van de loonkosten en dus allebei het gewicht 0,5 geven, resulteert bij een loonkostentoename van 4% de genoemde kostenstijging van 5,5%).

Ten aanzien van het eerste punt kan men twijfels hebben: wanneer de wereldeconomie in mineur is, zal de concurrentie toenemen en zal extra bezuinigd worden op relatief dure produkten. Het opzetten van nieuwe exportindustrieën om dit effect te ondervangen, is zeer moeilijk. Daarbij spelen de volgende problemen een rol:

4) Absolute grootheden worden aangeduid met een \sim boven de betreffende variabelen; variabelen zonder tilde stellen groeivoeten voor. Tussen haakjes staan achtereenvolgens de verwachte volumegroei en de verwachte prijsmutatie.

- de jarenlang veel te lage winsten hebben ervoor gezorgd dat er in het bedrijfsleven als geheel onvoldoende middelen aanwezig zijn om nieuwe activiteiten aan te pakken;
- er is nog steeds, ondanks de matiging in de laatste jaren, sprake van een relatief hoog kostenniveau, niet alleen vanwege de lonen maar bij voorbeeld ook vanwege milieubeschermdende maatregelen;
- het is duidelijk dat we in de exportindustrie op de meeste gebieden een technologische achterstand hebben op de meeste andere westerse landen, terwijl de traditionele voorsprong op de ontwikkelingslanden in opkomst snel verdwijnt of al verdwenen is (dit laatste geldt voor alle hoogontwikkelde economieën, maar voor de onze in bijzondere mate omdat we er geen antwoord op hebben);
- duidelijk is ook dat de overheid, indien dat al gewenst zou zijn, nauwelijks geld of kennis heeft om op dit gebied stimulerend te kunnen optreden.

De toenemende concurrentie maakt het ook twijfelachtig of onze kosten per eenheid produkt wel gelijke tred zullen houden met die van onze buitenlandse concurrenten. Waarschijnlijker is dat een beleid van kostenmatiging, dat ten grondslag ligt aan onze constante concurrentiepositie, ook in het buitenland toegepast zal worden. Bekend is dat bijna alle landen in dat opzicht een betere structuur hebben dan Nederland: de lonen zijn bijna overal flexibeler, de arbeidsmarkt werkt overal beter en weinig landen moeten hun activiteiten met zoveel mensen op zo'n klein grondgebied verrichten met alle gevolgen van dien voor vereiste milieu-maatregelen. Bovendien moet er rekening mee worden gehouden dat, zeker op de korte termijn, kostenmatiging in het binnenland nog geen verbetering van de concurrentiepositie inhoudt. In het huidige systeem van min of meer flexibele wisselkoersen leidt kostenmatiging na een initiële concurrentiepositieverbetering via de lopende rekening tot een appreciatie, die de verbetering weer teniet doet. Het is heel wel mogelijk dat de veronderstelde appreciatie die reeds is meegenomen in de berekeningen van het CPB, daarom te laag is en het gevolg is van slechts het feit dat we nog steeds een grote energieproducent zijn. Een laatste negatief punt in deze context is de betalingsbalansbeschermdende maatregelen die verscheidene regeringen treffen. Deze nemen dan wel niet de vorm aan van deviezenreglementeringen en openlijke tarieven zoals in de jaren dertig, maar dezelfde effecten worden nu wel beoogd met subtieler maatregelen als „vrijwillige exportbeperking” en gerichte contingenteringen. Wanneer deze, zich ongetwijfeld uitbreidende, activiteiten al niet rechtstreeks onze export treffen, zullen ze toch zonder twijfel gaan doorwerken in de import van de landen wier export aan banden is gelegd.

Van de andere kant is er ook een lichtpunt: doordat Nederland slechts een kleine fractie van de totale wereldhandel voor zijn rekening neemt, zullen onze maatregelen ter verbetering van de concurrentiepositie waarschijnlijk geen gelijkgerichte acties in het buitenland teweegbrengen. Dit neemt echter niet weg dat, zoals in het voorgaande werd gesteld, zo'n beleid in het buitenland toch kan worden gevoerd. Al met al lijkt voldoende aangegeven dat het uitgangspunt van 3,5% volumegroei van de export, welke verwachting wij ook zullen aanhouden, wederom niet van optimisme is ontbloeit.

Nemen we de veronderstelde prijsmutaties van de onderscheiden afzetcategorieën over van het CPB en passen we de afzetaandelen van 1980 toe op de volume- en prijsmutaties, resulteert voor de nominale afzetgroei (V):

$$V = \frac{\bar{C}}{\bar{V}} C + \frac{\bar{I}_b}{\bar{V}} I_b + \frac{\bar{I}_w}{\bar{V}} I_w + \frac{\bar{G}}{\bar{V}} G + \frac{\bar{E}}{\bar{V}} E$$

$$= 0,371 (-1\% + 6,5\%) + 0,078 (1\% + 6,5\%) + 0,038 (0,5\% + 7,5\%) + 0,136 (7,25\%) + 0,378 (3,5\% + 7\%) = 7,88\%$$

waarin: C = particuliere consumptie;
 I_b = bruto bedrijfsinvesteringen exclusief woningen;
 I_w = investeringen in woningen;
 E = export.

Voor de groeivoet van het bruto nationale inkomen geldt:

$$Y = \frac{\bar{V}}{\bar{Y}} V - \frac{\bar{M}}{\bar{Y}} M,$$

waarin: M = import.

De wederom, naar eigen zeggen 5), optimistische verwachting van het CPB ten aanzien van de invoerontwikkeling overnemend (gemiddeld 2,5% groei per jaar voor de periode tot en met 1985), evenals de prijsontwikkeling, resulteert:

$$Y = 1,598 (7,88\%) - 0,598 (2,5\% + 7\%) = 6,92\%.$$

De afschrijvingen groeien met ongeveer 9,5% per jaar, zodat voor het netto nationale inkomen een nominale groei resteert van 6,64%. Gegeven de prijsmutatie van het (bruto) nationale inkomen (6,5%) resulteert een reële groei van het netto nationale inkomen van 0,14%. Er is geen ruilvoeteffect verondersteld door het CPB, zodat voor het volume van het bruto nationale produkt een groeicijfer van 0,42% resulteert.

Geconstateerd moet worden dat een in onze ogen meer realistische verwachting ten aanzien van enkel de ontwikkeling van de particuliere consumptie de verwachte groeivoet van het nationale inkomen tot een achtste terugbrengt (bij de CPB-projectie van de particuliere consumptie resulteert een netto inkomensstijging van 1,13%). De groeivoet van het nationale inkomen is bij afwezigheid van ruilvoet-effecten een gewogen gemiddelde van de produktie van bedrijven en die van de overheid (de per saldo ontvangen inkomens uit het buitenland kunnen worden verwaarloosd), zodat invullen van de gegevens omtrent de overheidsproduktie het produktievolume van bedrijven bekend doet zijn:

$$Y = \frac{\bar{y}}{\bar{Y}} Y_{PH} + \frac{\bar{y}_o}{\bar{Y}} Y_o,$$

waarin: Y_{PH} = produktievolume van het particuliere bedrijfsleven.

$$6,92\% = \frac{210}{251} Y_{PH} + \frac{43}{251} (0,5\% + 6\%)$$

$$\therefore Y_{PH} = 6,94\%.$$

Gedefleerd met de prijs van het nationale produkt resulteert een volumegroei van de bedrijvenproduktie van 0,44%.

Werkloosheid

Uitgaande van de definitie werkgelegenheid = arbeidscoëfficiënt \times produktie en gebruik makend van de voor spelde arbeidsproduktiviteitsstijging in bedrijven van 2 à 2,5% per jaar, komt een daling van de werkgelegenheid bij bedrijven naar voren van 1,8% per jaar. Dit cijfer constrasteert sterk met het in tabel IV.20 door het CPB gegeven cijfer van 0,6% 6).

5) CPB, op. cit., blz. 143.

6) Idem, blz. 144.

Uitgaande van 4 mln. manjaren werkgelegenheid in bedrijven in 1980, resulteert voor 1985 een werkgelegenheid van 3.653.000 manjaren. Te zamen met een werkgelegenheid bij de overheid van 720.000 manjaren, komen we op een totaal van 4.373.000 manjaren en daarmee op een werkloosheid per ultimo 1985 van 722.000 manjaren. Dit cijfer staat in schril contrast met de 500.000 manjaren die het CPB verwacht.

Belasting- en premiedruk en de beschikbare inkomens van de particuliere sector

Het *Statistisch Zakboek 1980* geeft aan dat de gemiddelde werkloosheidsuitkering in 1979 ongeveer f. 21.500 bedroeg. Voor de periode 1980-1985 gaan we uit van een (lage) bruto uitkering van f. 25.000. Uit de Bijlagen A1 van het Centraal Plan kan de belasting- en premiedruk op gezinsinkomens worden berekend. Rekening houdend met het feit dat sociale premies ongeveer voor de helft betaald worden door werkgevers, welke betaling wegvalt bij niet-actieven, en met het feit dat de genietters van steuninkomen vrijgesteld zijn van bepaalde premies, nemen we aan dat de premiedruk op dat ondersteunende inkomen een kwart bedraagt van de druk op gezinsinkomens. Voor de periode 1975 t/m 1980 schommelt de aldus bepaalde belasting- en premiedruk tussen 23 en 24%; voor de jaren 1981 tot en met 1985 houden we 24% aan. Zo resulteert een netto uitkering van f. 19.000, die verricht moet worden uit de collectieve middelen. Voor 222.000 extra werklozen komt dat neer op een bedrag van f. 4,2 mrd., of wel 1,04% van het bruto nationale inkomen van 1985; in termen van het netto nationale inkomen komt dat neer op 1,16%.

Met de methode zoals die is uiteengezet in december 1977 7) kan worden getracht na te gaan welke gedeelte van het nationale inkomen in deze omstandigheden effectief naar de collectieve sector gaat. Dit zogenaamde effectieve beslag onderscheidt zich van de officiële druk, zijnde de sommatie van de belasting- en sociale-premiedruk, door het feit dat hierin rekening wordt gehouden met de betaling van belastingen en sociale premies door de ontvangers van een via de overheid verstrekt(e) inkomen of uitkering. De effectieve druk wordt dan berekend als de netto uitkeringen en ambtenarensalarissen, de netto materiële overheidsconsumptie en de netto investeringen door de overheid, alles in procenten van het netto nationale inkomen tegen marktprijzen. In laatstgenoemd artikel werd aangegeven, dat het effectieve collectieve beslag pas achteraf berekend kan worden; het basisjaar 1980 levert wat dit betreft dan ook geen problemen op. Het effectieve beslag komt voor dat jaar neer op 43,7% van het netto nationale inkomen.

Moeilijker is het om de officiële drukstijging die gegeven wordt voor de periode 1980-1985, te vertalen in een effectieve drukstijging. Inzicht in de ontwikkeling van de beschikbare uitkeringen en het aantal uitkeringsgerechtigden, in het aantal ambtenaren en hun beschikbare loon, in de overige collectieve consumptie en in de overheidsinvesteringen in de betreffende periode is daarvoor vereist. Betrouwbare schattingen hiervan zijn niet aanwezig, vandaar dat we ons baseren op de door het CPB aangegeven officiële drukstijging (exclusief financieringstekort) en op de in het verleden opgetreden verschillen tussen officiële en effectieve drukstijging. In de figuur komt duidelijk naar voren dat in het verleden grote verschillen zijn opgetreden in de drukstijging in procentpunten van het netto nationale inkomen tegen marktprijzen. Onmiskenbaar is echter ook dat vanaf 1973 de stijgingen elkaar niet veel meer ontlopen. Ontoelaatbare fouten zullen we dan ook niet maken als we de effectieve drukstijging gelijkstellen aan de verwachte officiële drukstijging voor de periode tot en met 1985.

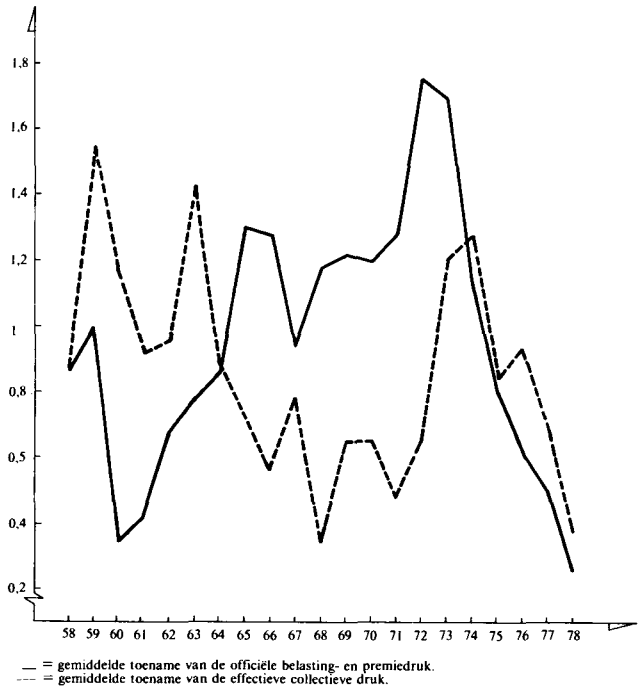
Aan de hand van die officiële drukcijfers kunnen de groei-voeten berekend worden van de beschikbare inkomens. Voor de groei van de totale beschikbare inkomens van de werkzamen geldt:

$$y^b = y - \frac{\Delta\tau}{1-\tau_0}$$

waarin: y^b = groei van de reële beschikbare inkomens van de werkzame beroepsbevolking;

y = groei van het netto nationale inkomen (reëel);
 $\Delta\tau$ = jaarlijkse effectieve drukstijging in procentpunten van het netto nationale inkomen tegen marktprijzen;

τ_0 = effectieve druk in de uitgangssituatie.

Voor de groei van het reële nationale inkomen werd het percentage 0,14 gevonden. Volgens het CPB gaat de belasting- en premiedruk per jaar met 0,65 procentpunt omhoog. De in het voorgaande berekende extra werkloosheid leidt tot een extra drukstijging van $1.16 : 5 = 0,23$ procentpunt. De effectieve druk in het basisjaar 1980 bedraagt 0,437. Aldus kan worden berekend:

$$y^b = 0,14\% - 0,88 / (1 - 0,437) = -1,42\%$$

Het CPB gaat er in haar verkenning van uit dat het reële vrij beschikbare inkomen van de modale werknemer, inclusief incidenteel, met 1% per jaar zal dalen. Wanneer we aannemen dat deze voorspelling bewaarheid zal worden en we ervan uitgaan dat die daling overeenkomt met de gemiddelde daling voor alle loontrekkers, resulteert de volgende ontwikkeling voor de niet-looninkomens:

$$z^b = \frac{1}{1-\lambda_0} y^b - \frac{\lambda_0}{1-\lambda_0} (1^b + a)$$

waarin: z^b = reële groei van de beschikbare overige inkomens;

1 = reële groei van de beschikbare looninkomens;

a = groei van de werkgelegenheid;

λ_0 = arbeidsinkomensquote in het basisjaar.

7) Zie A. M. van Nunen, Over het beslag van de collectieve sector, *Maandschrift Economie*, jrg. 42, 1977.

Als gewichten zijn de gecorrigeerde arbeidsinkomensquote en het complement daarvan aangehouden. Hieraan is de voorkeur gegeven boven de loonquote en het complement ervan omdat, door het meenemen van de looninkomens van zelfstandigen en het buiten beschouwing laten van de delfstoffenwinning, de openbare nutsbedrijven en de woningexploitatie, inzicht wordt verkregen in de ontwikkeling van de echte niet-looninkomens in de particuliere sector. Voor de groei van de werkgelegenheid is in het voorgaande -1,8% berekend; de beschikbare lonen moeten voor het bedrijfsleven worden vermeerderd met de door te voeren arbeidstijdverkorting ad 0,75% die we uit de centrale projectie overnemen; dan komt voor de overige inkomens in het bedrijfsleven een groei naar voren van:

$$z^b = \frac{1}{1-0,95} (-1,42\%) - \frac{0,95}{1-0,95} (-0,25\% - 1,8\%) = 10,55\%$$

Uit deze relatie is duidelijk af te lezen dat de werkgelegenheid sterk moet afnemen om de winstgevendheid te beschermen (bij gelijkblijvende werkgelegenheid zou een jaarlijkse daling van z van 23,65% resulteren). Om te laten zien dat in de komende cao-onderhandelingen tienden van procenten erg belangrijk zijn, kan men de ontwikkeling van de overige inkomens berekenen onder de veronderstelling dat de genoemde loondaling een half procentpunt minder groot is (er wordt wel van uitgegaan dat de consumptie-ontwikkeling daardoor niet verandert zodat een gedeeltelijke compensatie van het ruimteverlies voor de overige inkomens via een verhoogde produktie onder tafel valt). De mutatie van de overige inkomens bedraagt dan 1,05%, d.w.z. een half procentpunt minder loonmatiging brengt de verbetering van de overige inkomens terug tot één tiende van de oorspronkelijke stijging. Over de smalle marges van het beleid gesproken!

Op deze plaats willen we benadrukken dat de hier gehanteerde methode ter berekening van de produktiestijging en werkloosheidsmutatie plausibel is. Uitgaande van de particuliere-consumptiestijging van de centrale projectie (0,5%), resulteert een nominale groei van het bruto nationale inkomen van 7,81%. Dit komt neer op een nominale produktiestijging bij het bedrijfsleven van 8%, overeenkomend met een reële stijging van 6,5% (overeenkomstig de projectie). Rekening houdend met een arbeidsproductiviteitsstijging van 2 à 2,5% resulteert een afneming van de werkgelegenheid in bedrijven met 0,7% (centrale projectie: 0,6%). Het netto nationale inkomen stijgt met 7,62%, waardoor een arbeidsinkomensquote in 1985 resulteert van 0,958 (centrale projectie: 0,95).

Bovenstaande cijfers geven misschien aanleiding te veronderstellen dat de keer ten goede in de economische ontwikkeling zeer dicht binnen bereik ligt. Immers, zowel het CPB als De Nederlandsche Bank wijzen reeds geruime tijd op de volstrekt onevenwichtige categorale inkomensverdeling als oorzaak van onder andere de grote werkloosheid, terwijl nu bij genoemde loondaling de winsten en dergelijke toch met ca. 10% per jaar kunnen stijgen. Het volgende dient echter te worden beseft:

- a. een kleine verbetering van de winsten in absolute zin betekent, gezien het uiterst lage uitgangsniveau, reeds een grote procentuele stijging. Bij voorbeeld: de overige inkomens beliepen in 1980 5% van het nationale inkomen, ofwel f. 12,5 mrd. Een stijging van 10,55% komt dan neer op een bedrag van f. 1,3 mrd.; een gering bedrag in vergelijking met bij voorbeeld de netto investeringen door bedrijven exclusief woningen ad f. 11 mrd. in 1980;
- b. er is uitgegaan van een constante ruilvoet. Deze constantheid is het saldo van een ruilvoetverbetering van de overheid (aardgasexport) en een verslechtering van de ruilvoet van het bedrijfsleven (olie-import);
- c. tegenvallers in de sociale verzekeringen zijn zeker niet uitgesloten: de laatste jaren zijn die aan de orde van de dag geweest en het CPB zegt dat de door haar gehanteerde premiedrukverhoging misschien nog belangrijk is onder-

schat. Ervan uitgaande dat de overheid deze tekorten niet aanvult door middel van een vergroting van het financieringstekort en rekening houdend met een zeer geringe tegenvaller van 1%-punt van het nationale inkomen in vijf jaar, resulteert voor y^b en z^b :

$$y^b = 0,14\% - \frac{1,08}{1-0,437} = -1,78\%$$

$$z^b = \frac{1}{1-0,95} (-1,78\%) - \frac{0,95}{1-0,95} (-0,25\% - 1,8\%) = 3,35\%$$

Een stijging van de overige inkomens ligt, gegeven het gestelde onder b en c, voor de komende periode niet in de lijn der verwachtingen. De conclusie moet dan ook luiden dat ondernemen in Nederland, zelfs bij de forse loonmaatregel en bezuinigingsoperaties door de overheid, slechts een inkomen verschaft via herverdeling door de overheid. Dat deze, uiteraard, ook is opgetreden, moge blijken uit een enkel cijfer: de verstrekte vermogensoverdrachten om niet van het rijk aan gezins- en bedrijfshuishoudingen en de verstrekte overheidskredieten van het rijk zijn gestaag toegenomen van f. 1,6 mrd. in 1962 tot f. 15,1 mrd. in 1980.

Beleid

Een werkloosheid van 500.000 (CPB-schatting) tot 720.000 (zie voorgaande) manjaren, te zamen met 520.000 manjaren WAO/AAW en onvoldoende verbetering van de winstgevendheid, zelfs indien loontrekkers in niet geringe mate meewerken aan de gezondmaking van de economie, zijn de vooruitzichten voor de jaren tot en met 1985 wanneer geen extra maatregelen genomen worden. Deze zijn dus nodig.

Het lijkt voor de hand te liggen de belasting- en premiedruk te verlagen, ten einde de particuliere sector meer ruimte te geven. Dit zou betekenen dat zeer fors bezuinigd moet gaan worden door de overheid, want het financieringstekort kan niet verder worden vergroot:

- het is midden 1981 al tot recordhoogte gestegen, waarbij herhaaldelijk een gesteld maximum fors werd overschreden;
- een dergelijk groot tekort wakkert de inflatie aan of kan de toch al zeer hoge rentevoet verder verhogen, terwijl beide grootheden omlaag moeten;
- de rentekosten naderen hun maximum: het CPB rekent al met een grote vermindering van het tekort tot 1985, maar dan nog moet in dat jaar 5% van het nationale inkomen aan rente op de staatsschuld betaald worden.

De verwachtingen met betrekking tot de bezuinigingen moeten niet al te hoog gestemd worden, in het licht van de volgende overwegingen:

- in een periode waarin de groei aanzienlijk hoger was dan nu heeft de overheid een steeds toenemend beslag op die ruimte gelegd 8). De besteding van deze zeer omvangrijke middelen richtte zich met name op de consumptieve sfeer (inkomens, uitkeringen en dergelijke). Echter allerwegen kan geconstateerd worden dat als resultaat daarvan de toch nog niet riantie positie van minder beelden werd benadrukt. Een zodanig sterke beperking van deze uitgaven dat het beslag wordt verkleind op minder sterk groeiende middelen, kan dan ook als politiek onhaalbaar worden gekwalificeerd;
- juist door de verminderde groei zijn meer financiële

8) Waarbij niet vergeten dient te worden dat de aardgasbaten van de overheid stegen van f. 1,7 mrd. in 1973 tot ca. f. 12 mrd. in 1980.

middelen voor de overheid vereist, aangezien meer actieven buiten spel worden gezet, terwijl meer overheidsmaatregelen ter stimulering nodig zijn, die vaak slechts op langere termijn eventueel effect hebben;

- wanneer een kabinet tot stand komt dat links georiënteerd is, zullen bezuinigingen naar verwachting minder fors zijn. Tekenend is in dit verband het PvdA-plan versneld aardgas te winnen ter verkrijging van middelen om een stimulerend beleid te kunnen voeren.

Onze conclusie luidt dat een verlaging van de belasting- en premiedruk om ruimte te scheppen voor lonen en overige inkomens niet is te verwachten. Het CPB rekent daar dan ook niet mee en veronderstelt een matige drukstijging. Gezien alle voorgaande overwegingen mag worden gesteld dat het CPB ook in deze zeker niet pessimistisch is.

Wanneer bezuinigingen in de collectieve sector niet omvangrijk genoeg kunnen zijn om de belasting- en premiedruk te verlagen, komt de benodigde verbetering van de overige inkomens alleen maar tot stand wanneer de looninkomens sterker dalen dan in de centrale projectie wordt aangenomen. Deze teruggang staat ook centraal in de drie beleidsscenario's voor de jaren 1982 tot en met 1985 die door het CPB zijn doorgerekend.

In alle scenario's staat loonmatiging centraal: bovenop de reeds genoemde loonmatiging in de centrale projectie van 1% wordt gerekend met 2,5% per jaar in de scenario's I en III en met 1,25% jaarlijks in scenario II. In dat laatste geval springt de overheid de bedrijvensector bij via bijdragen aan de sociale verzekeringen. Het geld daarvoor moet zij halen uit, natuurlijk grote, bezuinigingen elders, waarbij met name de lonen van ambtenaren het zullen moeten ontgelden.

Het belangrijkste effect van deze ingrepen is een vermindering van de werkloosheid. Uit de CPB-cijfers blijkt dat een toch niet geringe loon(kosten)daling van 10% in vier jaren, een vermindering van de werkloosheid met ongeveer 60.000 manjaren met zich brengt. Op zich is dat natuurlijk een mooi cijfer, maar wanneer men dat afzet tegen de vermoedelijke werkloosheid van ca. 500.000 à 720.000 manjaren, is de buit toch zeer gering.

Daarnaast heeft het CPB nog de effecten berekend van aanvullend beleid (stimulering van de woningbouw en uitbreiding van de werkgelegenheid bij de overheid) dat nog eens 45.000 manjaren minder werkloosheid moet opleveren en dat bekostigd kan worden door het financieringsstekort te laten toenemen tot de toegestane 4,5%.

Het wordt onontkoombaar geacht dat genoemde scenario's moeten worden bijgesteld, omdat men optimistisch is omtrent de ontwikkeling van de woningbouw (wanneer Zijlstra gelijk krijgt en de rentevoet niet binnen afzienbare tijd sterk zal dalen, kunnen we deze impuls wel vergeten) of omdat de scenario's tot te geringe verbeteringen leiden van de winstposities en de betalingsbalans. De gevolgtrekking is dan dat een loonmatiging van zo'n 20% in vier jaar tijd pas echt zoden aan de dijk zal zetten. De winstgevendheid kan daardoor sterk toenemen, althans wanneer geen grote afzetverminderingen geïnduceerd worden 9) en dat is ook nodig.

Het is erg moeilijk om iets te zeggen over het totale rendement van het bedrijfsleven, maar een globale indicatie willen wij toch proberen te geven. Voor 1980 bedraagt de gecorrigeerde arbeidsinkomensquote 95%, zodat voor het overig inkomen van het particuliere bedrijfsleven 5% van het nationale inkomen resteert. Een lage schatting van de benodigde kapitaalgoederen per eenheid produkt van 2 levert dan een rendement over geïnvesteerd vermogen op van 2,5%. Dit rendement luidt in nominale termen en gedeïndeerd resulteert een negatief cijfer. Na correctie voor de rentelasten op het vreemd vermogen, die gedurende de laatste tien jaren ongetwijfeld sterk zijn gestegen door de hogere rente en door de toeneming van het gebruik van vreemd vermogen en de belastingheffing, resteert een nominaal rendement over eigen

vermogen van hooguit 2%. Wanneer dit rendement vergeleken wordt met de 12% die kan worden behaald door te beleggen in staatsleningen, die geen risico in zich bergen en dat dit volstrekt onvoldoende rendement in veel sectoren door zelfstandigen wordt gerealiseerd met behulp van veel arbeidsuren, dan is de noodzaak van een sterke verbetering duidelijk. Dit geldt te meer indien beseft wordt dat in de nabije toekomst omvangrijke investeringen vereist zijn. Niet alleen omdat uitbreidingsinvesteringen nodig zijn in verband met de werkgelegenheid en niet alleen omdat nieuwe activiteiten moeten worden ondernomen om onze export veilig te stellen, maar ook omdat bestaande productieprocessen nog aangepast moeten worden aan de nieuwe productiefactorprijzen. Zoals bekend, is productiecapaciteit slechts rendabel wanneer de inputverhoudingen zijn aangepast aan de beloningsvoeten van die inputs. Reeds jaren is deze eenvoudige regel af te lezen aan het kapitaalintensiever worden van het productieproces. Duidelijk is ook dat na twee zeer grote olieprijsverhogingen, waardoor de olie in prijs vertienvoudigde (van \$ 3 in 1973 tot \$ 30 per barrel begin 1980), de productiecapaciteit in dit opzicht aangepast moet worden. Een gedeelte is ongetwijfeld reeds onrendabel geworden en afgestoten, het overgrote deel vereist nog aanpassing.

Of een beleid van loonmatiging lukt, is zeer de vraag. Wanneer we, om redenen van eenvoud, ervan uitgaan dat de in het voorgaande genoemde belasting- en premiedrukverhoging wordt gecompenseerd door een premiedrukverlaging die tot stand kan komen door de vermindering van de werkloosheid, dan resulteert dus een netto loondaling van 5% in twee van de drie draaiboeken. In totaliteit komt dit neer op een daling van het reële beschikbare loon met 6% (-1% zit al in de centrale projectie). Zo een daling is na de oorlog nog nooit voorgekomen en zou nu gedurende vier jaar moeten worden volgehouden.

Het is de vraag of de door het CPB vermelde resultaten van met name de verschillende scenario's voldoende houvast bieden voor het voeren van een beleid. Het voorspellen met behulp van econometrische modellen is in normale gevallen, zeker voor een periode van vier jaar, al een hachelijke zaak. De onzekerheidsmarge lijkt ontoelaatbaar groot te worden wanneer sprake is van een trendbreuk. Dit laatste is nu het geval wanneer bedacht wordt dat loondalingen van 2,25 tot 3,5% per jaar staan tegenover stijgingen van de loonsom per werknemer sinds 1948 (de laatste 20 jaar met gemiddeld 10,5% per jaar). Als we tevens rekening houden met de omhuigingsoperatie in de collectieve sfeer (de toeneming van het collectieve beslag is aanzienlijk geringer dan in de voorgaande jaren, terwijl ook de basis van dat beslag veel minder sterk toeneemt, als het al groeit) en met de investeringen, die de laatste tien jaar sterk zijn achtergebleven bij het vorige decennium, dan is het duidelijk dat het gebruik van cijfers uit het verleden de kwaliteit van de voorspelling geen goed doet.

Een meer fundamentele opmerking kan worden gemaakt ten aanzien van de reeds in de inleiding genoemde overheersende rol van de effectieve vraag. Loonmatiging leidt wel, via de verminderde afstoot van oudere jaargangen, tot een toeneming van de productiecapaciteit, maar de volle werkgelegenheidswinst die hieruit zou kunnen resulteren, wordt voor een deel niet gerealiseerd doordat een daling van de bezettingsgraad geacht wordt op te treden. Deze daling heeft ook negatieve consequenties voor de investeringen, waardoor ook aan de kop van de kapitaalgoederenvoorraad de arbeidsplaatsencreatie geringer is. Een optimistischer beeld van de toekomstige inkomenspositie en de werkgelegenheid ontstaat als men ervan uitgaat dat loonmatiging

9) Het CPB veronderstelt investeringsstimulering om een eventueel bestedingsstekort te ondervangen.

voor een, ten opzichte van de wereldhandel, zo klein land als Nederland geen afzetproblemen met zich brengt. Een door kostendaling mogelijk gemaakte prijsverlaging doet onze export toenemen, waardoor in principe elke onderbezetting vermeden kan worden. Het is niet duidelijk waarom het CPB deze meer aanbod(prijs)gerichte benadering niet heeft uitgewerkt in aanvulling op de met het model Vintaf-II berekende resultaten.

Samenvattend moet worden geconstateerd dat loondalingen van de orde van grootte als in de aanvullende scenario's waarschijnlijk niet mogelijk zijn, terwijl de berekende effecten daarvan zeer ongewis zijn. Aan de andere kant is duidelijk dat loondalingen vereist zijn om zo een

geleidelijke verbetering van de winstgevendheid te bereiken. Omdat de weg die afgelegd moet worden erg lang is — de arbeidsinkomensquote moet met zo'n 15 procentpunten dalen om een redelijk rendement mogelijk te maken — zal het beleid van matiging van lange duur moeten zijn. Of dit de voorkeur verdient boven een schoktherapie van bij voorbeeld vier maal 6% matiging of twee maal 10% is moeilijk te zeggen, maar zeker is wel dat fundamentele verstoringen (zoals op de markt van koopwoningen) aldus beter vermeden kunnen worden, dat de uitkomsten minder onzeker zijn en dat eventueel nog kan worden bijgestuurd.

A. M. van Nunen